

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ПАВЛЮКА: ВІД ЕТНОГЕНЕЗУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Роман ЯЦІВ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1509-5367>

доктор історичних наук, професор,

Львівська національна академія мистецтв,

кафедра художнього дерева,

вул. В. Кубійовича, 38, 79011, Львів, Україна,

e-mail: jaciv@ukr.net

Стаття присвячена 75-річному ювілею видатного сучасного вченого, педагога, організатора українського наукового життя, суспільно-політичного діяча, багатолітнього директора Інституту народознавства НАН України, головного редактора двомісячника «Народознавчі зошити», доктора історичних наук, професора, академіка НАН України Степана Павлюка. Розглядається авторська доктрина вченого в діапазоні проблематики від культурогенезу до різних аспектів націології, а також його науково-організаційних ініціатив щодо оптимізації історичної науки, етнології, етнопсихології, етносоціології, фольклористики, етнопедagogіки, мистецтвознавства та міждисциплінарних наукових студій в цілому. Спеціальна увага приділяється поглядам С. Павлюка на подолання тоталітарної парадигми в науковій методології, яка завдала національній етнології та інших галузям гуманітарних знань значної шкоди. Як керівнику Інституту Степанові Павлюку вдалося реформувати застарілу структуру науково-дослідних колективів шляхом інтеграції ключових напрямів вивчення основ традиційності українського етносу та історичної динаміки її взаємодій та діалогів з іншими суміжними етнічними культурами. Визначну роль в цьому відіграли ініційовані ним та підготовлені за його науковою редакцією колективні наукові монографії «Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат» у чотирьох томах, «Лемківщина: історико-етнографічне дослідження» у двох томах, «Церковне мистецтво України» у трьох томах, а також індивідуальні авторські праці.

Ключові слова: Степан Павлюк, етногенез, культурогенез, етнологія, національна самоідентифікація, наукова методологія, історична і культурна пам'ять.

Наукове і діяльнісне поле академіка НАН України, довголітнього директора Інституту народознавства НАН України Степана Павлюка має спільну духовно-ціннісну платформу та становить єдину — синхронізовану — динамічну програму. Відстежується вона як у тематиці його дослідницьких пріоритетів, так і в кроках реформування академічної науки в широкому діапазоні гуманітарних галузей знань.

Учений-етнолог, доктор історичних наук Степан Павлюк свої ранні наукові зусилля скеровував на артефакти української традиційної культури в комплексі звичаєвості та духовно-світоглядних аспектів народного життя. Його монографія «Народна агротехніка українців Карпат другої половини ХІХ — початку ХХ ст. (Історико-етнографічне дослідження)» (1986) стала першою спробою систематизації значного масиву історіографічних джерел і польових матеріалів з метою виявлення етнорегіональних особливостей явища в загальній структурі господарювання карпатських горян. Автор зазначав, що «агротехнічний процесі виступає як динамічне явище, що розвивається у часі й просторі, тобто йому властивий діахронний, вертикальний зв'язок (передача інформації з покоління в покоління) і синхронний, горизонтальний, коли його збагачення відбувається у певні історичні періоди під впливом внутрієтнічних та міжєтнічних контактів» [1, с. 4]. Для середини 1980-х рр. поняття етнічності в українській

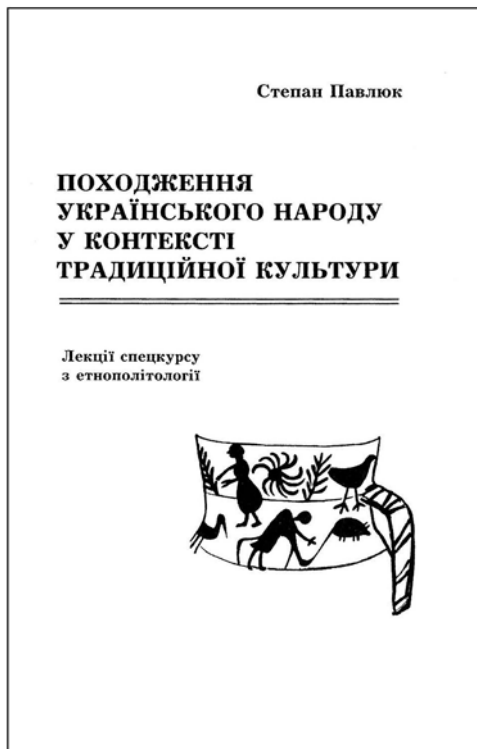
академічній науці трактувалося однобічно, без глибокого смислового наповнення, але саме воно стало для молодого дослідника ключем до якісно нових методологічних підходів при інтерпретації феноменів традиційної української культури.

Науковий інтерес Степана Павлюка до цієї проблематики синхронізувався з активною громадсько-політичною діяльністю напередодні та в часи відновлення Української Державності. Як народний депутат Верховної Ради України Першого демократичного скликання вчений ініціює створення, на базі Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського АН України, Інститут народознавства, а, очоливши його з 1992 року, почав реалізовувати формування якісно нової стратегії наукових досліджень про різні виміри культури українського етносу та нації на міждисциплінарному й інституційному рівнях. Як керівник С. Павлюк організовує такий колектив етнологів, фольклористів, істориків мистецтва і музейників, який мав належні кваліфікації для розгляду складних за теоретико-методологічною скерованістю тем, найперше в руслі етногенетичної та культурно-самоідентифікаційної парадигми. Уже від середини 1990-х років співробітники підрозділів ІН НАН України почали активно повертати до наукового дискурсу праці видатних вчених-етнопсихологів, заборонених совєтською ідеологією, а також стимулювати інтегральні наукові студії, зокрема соціальну та культурну антропологію, соціокультурологію, етнопедagogіку, етнополітологію, націологію, крос-культурні дослідження тощо. Свої погляди на необхідність активізації міждисциплінарних підходів щодо наукової інтерпретації культурних феноменів минулого вчений обґрунтовував у своїх численних публікаціях, зокрема таких, як «Походження населення Українських Карпат: сучасний погляд на проблему» (1998), «Етногенез як фундаментальна проблема народознавства: Теоретико-методологічний аспект» (2001), «Національне визволення через ідеологію націоналізму», «Етносвідомість українців: сучасні тенденції», «Особливості та динаміка сучасного процесу етнічної самоідентифікації українців: до питання теорії етносу» (всі — 2002), «Трансформаційні етнокультурні процеси українського порубіжжя: проблема дослідження», «Драматичність процесу самоіден-

тифікації українців в сучасних умовах: влада і суспільство» (2003) та ін.

Збалансовуючи новаційні теоретичні розробки з активізацією проведення комплексних наукових експедицій та ґрунтовної фондової роботи з музейними артефактами, Степан Павлюк як директор Інституту формував джерельний «плацдарм» для фундаментальних колективних монографій, однією з яких став чотири томник «Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат» (1999—2006). Важливі методологічні установки на цю проблематику автор розкрив у статті «Етногенеза українців: Спроба теоретичної конструкції» (2006), розвинувши основні ідеї у наступних публікаціях. У найновішій — словниковій — дефініції цього поняття С. Павлюк розрізняє чотири стадії етногенезу як історичної динаміки формування націй. На його думку, завершальна з них «стосується такого стану людського колективу, коли вже усвідомлюється своє спільне генетичне походження, здійснена структурна суспільна організація власного буття, створено значний масив духовно-культурних цінностей, котрі сукупно стали визначальними у процесі соціальної консолідації...» [2, с. 123—124]. Таке розуміння ключового пункту багаторівневого етногенетичного процесу стало для вченого та організатора науки свого роду формулою для програмної діяльності і як вченого-гуманітарія,

як організатора академічної науки, і як громадсько-політичного діяча.

При цьому варто наголосити, що етногенез став для Степана Павлюка не просто фундаментальною науковою проблемою, але й «воротами» до наступних опорних пунктів осмислення українського етносу, а відтак й української нації в різних концептуально-методологічних зрізах. Це вкрай виразно демонструє система гасел авторського «Енциклопедичного словника понять і термінів з етнології», в якому фігурують такі поняття, як «аккультурація етнічна», «архетип національний», «екзофілія етнічна», «екзоцентризм етнічний», «елімінація етнічна», «еліта національна», «ендоцентризм етнічний», «енкультурація», «етнізація», «етнічна (національна) самоповага», «етнічна сакралізація», «етнічна свідомість», «етнічний код», «етнічний стереотип», «етнокультурне прагнення», «кордоцентризм», «націогенез», «ностальгія етнічна» та багато інших.

У такому розширеному форматі наукового дискурсу Степан Павлюк як один з фундаторів сучасної української етнологічної школи крок за кроком «конструював» не лише теоретичний фундамент інтегральних знань про етнос і націю, але й заохочував і продовжує це робити до спільних наукових досліджень різних аспектів відповідного комплек-

су питань. Саме завдячуючи такій логіці адміністрування науки вже вдалося реалізувати чимало вартісних — принципово важливих для історичної, державотворчої перспективи України — монографічних проєктів. На посилення аргументованості суджень про цілісність етнонаціональної культурної динаміки С. Павлюк відкривав в Інституті народознавства НАН України не лише нові науково-дослідницькі теми, але й давав можливість розвиватися інтегральним науковим галузям — етнолінгвістиці, етнопедagogіці, етнопсихології, етносеміотиці, археології, культурній антропології, націології, а також студіям над феноменами етнокультурного порубіжжя, українського сакрального мистецтва, культурної спадщини української діаспори тощо.

Одним із найбільш промовистих гасел авторського «Енциклопедичного словника...» є «ідентичність національна». До цієї категорії зводиться більшість смислових променів від Степана Павлюка і як видатного сучасного вченого, і як ідеолога національної української науки. «Найсуттєвішою ознакою [ідентичності] національної» є мова, не лише як спосіб комунікації, а як неперевершений засіб творення культурного багатства в усіх сферах буття і творчості — писемного, художнього, мистецтва, пластики та конструкцій, виготовлення побутового й виробничого устаткування, знарядь, прикрас, фольклорних шедеврів, обрядово-звичаєвих традицій та ін., — зазначає автор. (...) — Міцності етнічної ідентичності надає релігійне життя як етнообілізуючий фактор. (...) Безперечна ознака етнічної ідентичності закладена у сфері традиційної культури і побуту. Саме через колорит традицій найдоступніше сприймається особливість етнічного утворення» [2, с. 202—204]. Ці вибрані фрагменти наукової кваліфікації поняття національної ідентичності є свого роду ціннісним імперативом академіка НАН України Степана Петровича Павлюка як видатної постаті української науки, культурного та суспільно-політичного життя сучасності.

1. Павлюк С. Народна агротехніка українців Карпат другої половини XIX — початку XX ст. (Історико-етнографічне дослідження) / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського. Львівське відділення. — Київ: Наукова думка, 1986.
2. Павлюк С. Енциклопедичний словник понять і термінів з етнології. — Львів, 2020.